

Ι. Ξένη κατοχή

Η «Νέα Τάξη» των Γερμανών κατακτητών

Η κυβέρνηση των Αθηνών

Μετά την κατάρρευση του ελληνικού μετώπου στις αρχές Απριλίου 1941, η Ελλάδα καταλήφθηκε από γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις. Στις 9 Απριλίου έπεσε η Θεσσαλονίκη αμαχητί και εννιά μέρες αργότερα αυτοκτόνησε στην Αθήνα ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής. Στις 23 Απριλίου ο υποστράτηγος Γεώργιος Τσολάκογλου υπέγραψε στη Θεσσαλονίκη τη συνθηκολόγηση της Στρατιάς Ηπείρου - Δυτικής Μακεδονίας, χωρίς την έγκριση του Έλληνα βασιλιά και της στρατιωτικής ηγεσίας της χώρας. Στις 27 Απριλίου εισήλθαν μονάδες της Βέρμαχτ στην Αθήνα.¹⁵ Η δικτατορία της «4ης Αυγούστου» που είχε εγκαθιδρύσει ο στρατηγός Ιωάννης Μεταξάς έφτασε στο τέλος της.¹⁶ Ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄, η κυβέρνηση και ορισμένα τμήματα του ελληνικού στρατού διέφυγαν αρχικά στη Κρήτη και μετά τη κατάκτηση της νήσου από Γερμανούς αλεξιπτωτιστές (τέλη Μαΐου, αρχές Ιουνίου) στην Αίγυπτο. Στο Κάιρο σχηματίστηκε εξόριστη φιλοβασιλική κυβέρνηση, η οποία οργάνωσε στρατό και στόλο, ώστε να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον των δυνάμεων του Άξονα στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας.¹⁷

Στην ηγεσία της εξόριστης κυβέρνησης, η οποία προέβη και σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού, βρισκόταν ο πρώην διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας

15. Για την ιστορία του ελληνοϊταλικού και του ελληνογερμανικού πολέμου, βλ. Heinz A. Richter, *Griechenland im Zweiten Weltkrieg* (Mannheim: Syndikat, 1997). Η μελέτη του Richter είναι το θεμελιώδες έργο για αυτό το θέμα.

16. Για την ιστορία του καθεστώτος της «4ης Αυγούστου», βλ. Jon V. Kofas, *Authoritarianism in The Metaxas Regime* (New York: Columbia UP, 1983). Ιωάννου Σ. Κολιόπουλου, *Η Δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του '40. Οι σχέσεις της Ελλάδος με τη Βρετανία (1935-1941)* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1994). Susanne-Sophia Spilitis, 'Die Metaxas-Diktatur in Griechenland 1936-1941 – ein faschistoides Regime?', στο Erwin Oberlander (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919-1944* (Paderborn-München-Wien-Zürich: Schöningh, 2001), σελ. 403-430. Αννίβας Βελλιάδης, *Μεταξάς - Χίτλερ. Ελληνογερμανικές σχέσεις στη μεταξική δικτατορία 1936-1941* (Αθήνα: Ενάλιος, 2003). Για την προσωπικότητα του Μεταξά, βλ. Joachim G. Joachim, *Ioannis Metaxas. The Formative Years 1871-1922* (Mannheim-Möhnesee: Bibliopolis, 2000).

17. Heinz Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution (1936-1946)* (Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1973), σελ. 123-124. Για την πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων, βλ. Stephen G. Xydias, *Greece and the Great Powers 1944-1947. Prelude to the "Truman-Doctrine"* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1963), σελ. 3-66. Λένα Διβάνη, *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944* (Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, 1991).

Εμμανουήλ Τσουδερός, υποστηρικτής του απαγορευμένου από το 1936 Φιλελεύθερου Κόμματος και αντίπαλος της δικτατορίας του Μεταξά. Παρά τη κατάργηση του συντάγματος από τον βασιλιά το 1936, ο οποίος ενέκρινε και την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της «4ης Αυγούστου», η εξόριστη κυβέρνηση υπερασπίστηκε τη θεσμική νομιμότητα της χώρας στο εξωτερικό.¹⁸ Ως εκ τούτου μπορεί να θεωρηθεί ως η επίσημη ελληνική κυβέρνηση στην διάρκεια της κατοχής. Οι επείγοντες στόχοι της ήταν —όπως και των υπολοίπων εξόριστων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων— η απελευθέρωση της κατεχόμενης πατρίδας και η αποκατάσταση της εθνικής κυριαρχίας και της εδαφικής της ακεραιότητας.

Η εξόριστη κυβέρνηση αναγνωρίστηκε και υποστηρίχθηκε από τη Μεγάλη Βρετανία ως η μοναδική νόμιμη κυβέρνηση της Ελλάδας. Συγχρόνως οι Βρετανοί επιδίωξαν να διασφαλίσουν τα στρατιωτικά και πολιτικά τους συμφέροντα. Από τη μία πλευρά η βρετανική κυβέρνηση σκόπευε να οργανώσει την ένοπλη αντίσταση εναντίον των Γερμανών στην Ελλάδα και από την άλλη ήθελε να δημιουργήσει τις πολιτικές προϋποθέσεις για την επιστροφή του εξόριστου βασιλιά μετά την απελευθέρωση. Στα μάτια του Τσώρτσιλ (Churchill) και του Φόρειν Όφισ (F.O.) ο Γεώργιος Β΄ εγγυόταν την ύπαρξη μιας αγγλόφιλης Ελλάδας στη μεταπολεμική περίοδο.¹⁹ Το αγγλικό όμως «σχέδιο αποκατάστασης» του θρόνου θεωρήθηκε, ωστόσο, στη κατεχόμενη χώρα από τη μεγάλη πλειοψηφία του «παλαιού πολιτικού κόσμου» ως εξωτερική ανάμειξη και προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις. Στα μάτια πολλών δημοκρατών (βενιζελικών) και των κομμουνιστών, ο Γεώργιος Β΄ ήταν υπεύθυνος για την κατάργηση του κοινοβουλευτικού συστήματος και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά. Το αντιμοναρχικό στρατόπεδο απέρριψε ως εκ τούτου την επιστροφή του εξόριστου βασιλιά δίχως την προοπτική διεξαγωγής ελεύθερου δημοψηφίσματος.²⁰ Η παλιά διαμάχη, εάν η Ελλάδα θα αποκτούσε μοναρχικό ή δημοκρατικό πολίτευμα, διαμόρφωσε μέχρι τα τέλη του 1943 ένα από τα κεντρικά ζητήματα στο ελληνικό γίνεσθαι.

Εκτός από το πολιτειακό ζήτημα, η αποκατάσταση της τάξης, η επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος και η διαμόρφωση των ελληνικών θέσεων απέναντι στους κατακτητές ήταν τα υπόλοιπα θέματα συζήτησης στη κατεχόμενη Ελλάδα. Στις 29 Απριλίου 1941 σχηματίστηκε στην Αθήνα με την έγκριση του Χίτλερ ελληνική κυβέρνηση, η οποία αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από υψηλόβαθμους στρατιωτικούς. Ο υποστράτηγος Γεώργιος Τσολάκογλου (1886-1948), ο οποίος είχε υπο-

18. Richard Clogg, *Geschichte Griechenlands im 19. und 20. Jahrhundert. Ein Abriss* (Köln: Romiosini, 1997), σελ. 153.

19. Haris Vlavianos, *Greece, 1941-1949: From Resistance to Civil War. The Strategy of The Greek Communist Party* (New York: St. Martins Press, 1992), σελ. 28.

20. Richter, *Revolution*, σελ. 151. Ιωάννης Α. Πετρόπουλος, 'Τα ελληνικά παραδοσιακά Κόμματα κατά την περίοδο της Κατοχής', στο Ιωάννης Ο. Ιατρίδης (ed.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε Κρίση* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1984), σελ. 60. David H. Close, 'Εισαγωγή', στο David H. Close (ed.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*, 3η έκδ. (Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000), σελ. 18.

γράψει τη συνθηκολόγηση της Στρατιάς Ηπείρου - Δυτικής Μακεδονίας και είχε προτείνει τρεις μέρες μετά την ίδρυση μιας νέας κυβέρνησης²¹, ορκίστηκε πρωθυπουργός της Ελλάδας. Το επιτελείο του υποχρεώθηκε σε μια «πολιτική στενής συνεργασίας» με τις δυνάμεις του Άξονα.²² Ταυτόχρονα έπρεπε να αναλάβει και τα έξοδα διατροφής και συντήρησης των στρατευμάτων κατοχής.²³

Ο υπουργός εξωτερικών του Ράιχ φον Ρίμπεντροπ (von Ribbentrop) εκτίμησε την πρωτοβουλία του Τσολάκογλου ως «δώρο εξ ουρανού». Για όλα τα ζητήματα, που άπτονταν των γερμανικών συμφερόντων, οι Γερμανοί θα είχαν, κατά τη γνώμη του Ρίμπεντροπ, έναν ιδανικό «συνομιλητή». Ο Ρίμπεντροπ υποστήριζε ότι στον στρατιωτικό τομέα τα πλεονεκτήματα της τοποθέτησης μιας γερμανόφιλης ελληνικής κυβέρνησης έγκεινταν στο γεγονός ότι η κυβέρνηση αυτή θα ήταν σε θέση, με την έκδοση μιας διακήρυξης, να αποτρέψει την περαιτέρω ανώφελη αιματοχυσία και να δώσει τέλος στις εχθροπραξίες. Με τη βοήθειά της θα ήταν επίσης ευκολότερο να καταληφθούν τα πολυάριθμα ελληνικά νησιά και πλοία. Από πολιτικής άποψης, επικεφαλής της κυβέρνησης θα βρισκόταν ένας ευυπόληπτος άνδρας, για την πίστη του οποίου απέναντι στις δυνάμεις του Άξονα ήταν πεπεισμένος.²⁴ Σύμφωνα με τον Ρίμπεντροπ η κυβέρνηση Τσολάκογλου θα βοηθούσε επιπλέον στο «να διατηρήσουμε σε λειτουργία την ελληνική διοικητική μηχανή».²⁵ Το Βερολίνο, όμως, δεν είχε κανένα συμφέρον να παραχωρήσει στην ελληνική κυβέρνηση κυριαρχικά δικαιώματα. Για το λόγο αυτό δεν διορίστηκε Έλληνας υπουργός εξωτερικών, και η κυβέρνηση συνεργασίας των Αθηνών —επονομαζόμενη επίσης και κατοχική κυβέρνηση— δεν καλλιέργησε διπλωματικές σχέσεις με τις δυνάμεις του Άξονα ή άλλα κράτη.

Η πρόταση του Τσολάκογλου για τη δημιουργία μιας «φιλοαξονικής κυβέρνησης» δεν πρέπει να θεωρηθεί —παρ' όλες τις μεταπολεμικές κατηγορίες που εκφράστηκαν

21. Clogg, *Geschichte*, σελ. 151. Klaus Olshausen, *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941* (Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1973), σελ. 236-237. Ο Τσολάκογλου παρουσιάστηκε στους Γερμανούς με την ακόλουθη διακήρυξη: «Έχω δηλώσει στην Εξοχήτά Του, στον Ανώτατο Διοικητή, στρατάρχη Λίστ, και επαναλαμβάνω ακόμη μια φορά, ότι η Στρατιά Ηπείρου - Μακεδονίας, η οποία στο όνομα του ελληνικού λαού υπέστη τις μεγαλύτερες θυσίες στον πόλεμο, είναι έτοιμη, δια των στρατηγών της, να προσφέρει και πάλι τις υπηρεσίες της για τη δημιουργία μιας κυβέρνησης στην Αθήνα. Υποσχόμαστε στην Εξοχήτά Του, στον Αρχηγό του γερμανικού λαού, να υπηρετήσουμε σύμφωνα με την κατεύθυνση που θα υποδείξει». Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [PA AA], R 29880, Unterstaatssekretär, Akten betreffend Griechenland vom Februar 1940 bis September 1942, KR HSF, den 26. April 1941, an das Auswärtige Amt, Gldt. Major Christian, Amerikazug.

22. Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte. Griechenland 1941-1944 (Okkupation-Resistance-Kollaboration)* (Frankfurt am Main-Bern-New York: Lang, 1986), σελ. 185. Richter, *Griechenland*, σελ. 461-463.

23. Σόλων Γρηγοριάδη, *Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-45)*, 2η αναθ. έκδ. (Αθήνα: Καπόπουλος, 1986), σελ. 89.

24. Auswärtiges Amt, Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, 1918-1945 [ADAP], Σειρά D: 1937-1941, τόμ. XII. 2, Die Kriegsjahre, 6. April bis 22. Juni 1941, τόμ. 5/2, Göttingen 1969, Nr. 410, 'Aufzeichnung des Botschafters in Rom', Rom, den 27. April 1941, σελ. 539.

25. PA AA, R 29880, Unterstaatssekretär, Akten betreffend Griechenland vom Februar 1940 bis September 1942, RAM 366/R, Nr. 894, 26. August 1941.

από πρώην αντιστασιακούς κύκλους— ως «προδοσία». Ο «απολιτικός στρατιωτικός», ο οποίος θεωρούσε παράλογη τη συνέχιση του πολέμου, σκόπευε με την πρωτοβουλία του αυτή να πετύχει την απελευθέρωση των Ελλήνων αξιωματικών και στρατιωτών από την γερμανική αιχμαλωσία, να εξασφαλίσει τη συνέχεια της διακυβέρνησης και να αποφύγει τη μετατροπή της Ελλάδας σε ιταλικό προτεκτοράτο.²⁶ Το γεγονός όμως ότι υπέγραψε τη συνθηκολόγηση και στη συνέχεια μάλιστα τέθηκε επικεφαλής μιας νέας κυβέρνησης γεννά ασφαλώς αμφιβολίες για τα πατριωτικά του κίνητρα.²⁷ Ο Τσολάκογλου, πάντως, θεωρούσε την κυβέρνηση του προσωρινή. Σύμφωνα με δηλώσεις του δεν είχε επαναστατικό χαρακτήρα, αλλά ήταν μια κυβέρνηση «εθνικής ανάγκης». Μετά το τέλος της κατοχής ήθελε να αποσυρθεί και να αφήσει τον ελληνικό λαό να επιλέξει τη μορφή του πολιτεύματος.²⁸ Αυτές οι καλοπροαίρετες προθέσεις δεν μπορούσαν, ωστόσο, να αλλάξουν καθόλου το γεγονός ότι η κυβέρνησή του εξαρτώνταν από την εύνοια των Γερμανών και δεν διέθετε πραγματική εξουσία.²⁹

Από τον βρετανικό Τύπο ο Τσολάκογλου χαρακτηρίστηκε —αν και αδίκως— ως «Έλληνας Κουίσιλινγκ». Η εξόριστη κυβέρνηση τον απέκλεισε από τις γραμμές του ελληνικού Στρατού και αφαίρεσε απ' αυτόν και τα άλλα μέλη της κυβέρνησής του την ελληνική ιθαγένεια. Η κυβέρνηση συνεργασίας από την πλευρά της κατάργησε τη μοναρχία³⁰ και ανακοίνωσε την ίδρυση της «Ελληνικής Πολιτείας». Στον βασιλιά και στον αποθανόντα Μεταξά χρεώθηκε ο πόλεμος εναντίον της Ιταλίας και της Γερμανίας. Επιπλέον ξεκαθαρίστηκαν οι λογαριασμοί με το καθεστώς της «4ης Αυγούστου» σε θεσμικό επίπεδο. Η κορυφή της κρατικής μηχανής εκκαθαρίστηκε από τους υποστηρικτές του Μεταξά και οι διωχθέντες επί δικτατορίας, μεταξύ των οποίων και πολλοί βενιζελικοί αξιωματικοί, αποκαταστάθηκαν. Η «Εθνική Οργάνωση Νεολαίας» (ΕΟΝ) και άλλες μεταξικές οργανώσεις διαλύθηκαν. Πρώην υπουργοί και μέλη της οικογένειας Μεταξά φυλακίστηκαν για διαφθορά και η περιουσία

26. Γεωργίου Κ. Σ. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα* (Αθήνα 1959), σελ. 161. Franz W. Seidler, *Die Kollaboration 1939-1945. Zeitgeschichtliche Dokumentation in Biographien*, 2η αναθ. και εμπλ. έκδ. (München-Berlin: Herbig, 1999), σελ. 537. Και άλλα μέλη της κυβέρνησης των Αθηνών επικαλέστηκαν τα ίδια ή παρόμοια κίνητρα. Βλ. Παναγιώτη Πέτρου Δεμέστιχα, *Αναμνήσεις...* (Αθήνα: Πελασγός, 2002), σελ. 287.

27. Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, 'Η στρατιωτική και η πολιτική κρίση στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1941', *Μνήμων* 6 (1976-1977), σελ. 74.

28. *Νέα Ευρώπη*, 19 Οκτωβρίου 1941. Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης [ΚΙΘ], Δημοτικό Αρχείο Θεσσαλονίκης 1942, Φ. 1, Υποφ. 2, 'Εγκύκλιος Υπουργείου Εσωτερικών', Ν. 426, 25 Νοεμβρίου 1941. ΚΙΘ, Δημοτικό Αρχείο Θεσσαλονίκης 1942, Φ. 9, Υποφ. 6, 'Εγκύκλιος Υπουργείου Εσωτερικών', Ν. 425, 1 Δεκεμβρίου 1941.

29. Για το ζήτημα της νομιμότητας, βλ. Βάσος Π. Μαθιόπουλος, 'Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής', στο Χ. Φλάισερ, Ν. Σβορώνος (επιμ.), *Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας* (Αθήνα: ΑΤΕ, 1990), σελ. 249, 254. Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής πολιτικής*, τόμ. 2 (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2002), σελ. 335-336.

30. Η κατάργηση της μοναρχίας δε συνέβη ωστόσο μέσω επίσημης κυβερνητικής πράξης. Ο Γεώργιος Β' απλά «αγνοήθηκε». Αντί στο όνομα του βασιλέως ανακοινώθηκαν π.χ. οι δικαστικές αποφάσεις στο όνομα του «Ελληνικού Έθνους». Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974). Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, 3η έκδ. (Αθήνα: Θεμέλιο, 1995), σελ. 141.

όλων των Ελλήνων που βρισκόταν εξόριστοι στο Κάιρο επρόκειτο να κατασχεθεί.³¹ Όλα τα σύμβολα της δικτατορίας εξαφανίστηκαν από τη δημόσια ζωή. Εκκαθαρίσεις συνέβησαν επίσης και σε πανεπιστήμια (π.χ. στη Θεσσαλονίκη), όπου συγκροτήθηκαν γι' αυτό το σκοπό ειδικές επιτροπές από έμπιστους στη κυβέρνηση καθηγητές.³² Τέλος, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Δαμασκηνός, που είχε καθαιρεθεί από τον Μεταξά, διορίστηκε εκ νέου. Ο προκάτοχός του Χρύσανθος, έμπιστος του βασιλιά, είχε αρνηθεί να ορκίσει τη κυβέρνηση Τσολάκογλου — επρόκειτο για μία από τις πρώτες αντιστασιακές πράξεις.³³ Ο Τύπος, ο οποίος τελούσε τώρα υπό καθεστώς λογοκρισίας, υποστήριξε τα παραπάνω μέτρα του Τσολάκογλου.³⁴

Σε αντίθεση με άλλες κατεχόμενες χώρες (π.χ. τη Γαλλία) η γερμανική κατοχή δεν ανέτρεψε στην Ελλάδα κάποιο δημοκρατικό-κοινοβουλευτικό πολιτεύμα, αλλά ένα μοναρχικό-δικτατορικό καθεστώς. Η αντίθεση της κυβέρνησης Τσολάκογλου προς τη δικτατορία του Μεταξά δεν ήταν πολιτικής ή ιδεολογικής φύσεως. Εξυπηρετούσε την κυβέρνηση στο να κερδίσει την εύνοια των βενιζελικών και άλλων αντιπάλων του βασιλιά και του αποβιώσαντος δικτάτορα και στο να επιδείξει την ετοιμότητά της να συνεργαστεί με τους Γερμανούς.³⁵ Ο ίδιος ο Τσολάκογλου ήταν ένας από τους επιφανέστερους στρατηγούς του καθεστώτος της «4ης Αυγούστου», τους υποστηρικτές του οποίου τώρα καταδίδωκε. Έπρεπε ωστόσο να αποστασιοποιηθεί ξεκάθαρα από τη πολιτική του προκατόχου του, ώστε να είναι αξιόπιστος ως επικεφαλής της «φιλοαξονικής» κυβέρνησης. Παρά τις διώξεις των οπαδών του Μεταξά εντούτοις διατηρήθηκαν οι αυταρχικές δομές της δικτατορίας, με μοναδική εξαίρεση ότι βρισκόταν υπό τον αυστηρό έλεγχο των αρχών κατοχής.³⁶

Το ξεκαθάρισμα λογαριασμών της «γερμανόφιλης» κυβέρνησης με την «αγγλόφιλη» δικτατορία του Μεταξά ήταν η πρώτη σημαντική προϋπόθεση για την πολιτική της συνεργασίας με τους Γερμανούς κατακτητές. Η δεύτερη σημαντική προϋπόθεση ήταν ο αντικομμουνισμός — ιδιαίτερα μετά τη γερμανική επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης στις 22 Ιουνίου 1941. Η κυβέρνηση των Αθηνών τάχθηκε υπέρ

31. Hagen Fleischer, 'Kollaboration und deutsche Politik im besetzten Griechenland', στο Werner Röhr (επιμ.), *Europa unterm Hakenkreuz. Okkupation und Kollaboration (1938-1945). Beiträge zu Konzepten und Praxis der Kollaboration in der deutschen Okkupationspolitik* (Berlin-Heidelberg: Hühthig, 1994), σελ. 382-383. Konstantin Loulos, 'Politische, wirtschaftliche und soziale Aspekte der Kollaboration in Griechenland 1941-1944', στο *Europa unterm Hakenkreuz*, σελ. 401-403. John O. Iatrides (επιμ.), *Ambassador Mac Veagh Reports. Greece, 1933-1947* (New Jersey: Pinceton University Press, 1980), σελ. 358-359.

32. *Νέα Ευρώπη*, 17 Οκτωβρίου 1941.

33. Κωνσταντίνου Α. Βοβολίνη, *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της ελευθερίας* (Αθήνα 1952), σελ. 269-271. Γρηγοριάδη, *Συνοπτική Ιστορία*, σελ. 46-47. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Πόλεμος 1940-1941, Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Απελευθέρωση - Δεκέμβριος 1944 - Βάρκιζα*, τόμ. 3, 4η έκδ. (Αθήνα: Πατάκης, 2000), σελ. 55.

34. Νίκος Παπαναστασίου, 'Δωσίλογοι εναντίον μεταξικών «δωσίλογων και καταχραστών». Η θεσμική ασυνέχεια της κατοχικής κυβέρνησης Τσολάκογλου', στο Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006), σελ. 111.

35. Loulos, 'Kollaboration', σελ. 403-404. Παπαναστασίου, 'Δωσίλογοι', σελ. 121.

36. Mark Mazower, 'Συνεργασία: το ευρωπαϊκό πλαίσιο', στο *«Εχθρός»*, σελ. 24.

μιας γενικής αντικομμουνιστικής πολιτικής και αξίωσε μάλιστα τη σύλληψη ηγετικών μελών του παράνομου *Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας* (ΚΚΕ).³⁷ Οι γερμανικές αρχές διακήρυξαν επ' αυτού την προθυμία τους, «στο ζήτημα της καταπολέμησης του κομμουνισμού να συνεργαστούμε στενά με τις αρμόδιες ελληνικές υπηρεσίες και να τις υποστηρίξουμε με κάθε τρόπο κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους».³⁸ Όσον αφορά στη καταπολέμηση του κομμουνισμού υπήρχε επομένως θεσμική συνέχεια μεταξύ των μηχανισμών καταστολής του μεταξικού καθεστώτος και της κυβέρνησης Τσολάκογλου.³⁹ Οι πρωτοβουλίες για τη δίωξη των κομμουνιστών ξεκινούσαν προφανώς από την ελληνική πλευρά, και όχι από τις γερμανικές αρχές.

Όσον αφορά στη διατήρηση της τάξης, τη φύλαξη των συνόρων και τη καταπολέμηση του κομμουνισμού και της αντικυβερνητικής προπαγάνδας, ο Τσολάκογλου πρότεινε την ενδυνάμωση της Χωροφυλακής και τη δημιουργία στρατιωτικής μονάδας δυνάμεως 10.000 ανδρών. Ο Έλληνας πρωθυπουργός φοβόταν ότι η «διαρκώς επιδεινούμενη οικονομική εξαθλίωση» θα μπορούσε να οδηγήσει σε «ληηλασίες και ενδεχομένως σε δημιουργία συμμοριών στις απόμακρες ορεινές περιοχές»⁴⁰ — πράγμα για το οποίο έμελλε να έχει δίκιο. Επιπλέον πρότεινε την εγκατάσταση ένοπλων μονάδων σε Αθήνα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Κιλκίς, Πάτρα, Καλαμάτα, Ναύπλιο, Φλώρινα, Έδεσσα και Βέροια.⁴¹ Οι γερμανικές αρχές απέρριψαν ωστόσο την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων, αφού κάτι τέτοιο θα κατέληγε στην ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατεύματος. Αντ' αυτού επέτρεψε την διάθεση περίπου 1.000-1.500 κατώτερων αξιωματικών του Στρατού προς ενδυνάμωση της Χωροφυλακής στην περιοχή της Θεσσαλονίκης.⁴² Στον Τσολάκογλου επιτράπηκε επιπλέον η δημιουργία μιας τιμητικής φρουράς για το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη στην Αθήνα. Η πρόθεσή του να εφαρμόσει την υποχρεωτική εργασία, ώστε να ενδυναμώσει την εθνική αλληλεγγύη μεταξύ των Ελλήνων, απορρίφθηκε επίσης από τους Γερμανούς.⁴³

37. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών [ΙΑΥΕ], Κατοχική Κυβέρνηση - Ιδιαίτερο Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 2, Die Präsidialkanzlei an die Dienststelle des Herrn Bevollmächtigten des Reichs für Griechenland, Nr. E-520-II/I, Athen, 6. September 1941. ΙΑΥΕ, Κατοχική Κυβέρνηση - Ιδιαίτερο Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 2, Die Präsidialkanzlei an die Dienststelle des Herrn Bevollmächtigten des Reichs für Griechenland, Nr. E-509-II/I, Athen, 9. September 1941.

38. ΙΑΥΕ, Κατοχική Κυβέρνηση - Ιδιαίτερο Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 2, Der Bevollmächtigte des Reichs für Griechenland an die Präsidialkanzlei des Herrn Ministerpräsidenten der Griechischen Regierung, Pol. 3/4, Nr. 70, E-669-II/I, Athen, 23. September 1941.

39. Pavlos Tzermias, *Neugriechische Geschichte. Eine Einführung*, 3η αναθ. και εμπλ. έκδ. (Tübingen: Francke, 1999), σελ. 153.

40. ΙΑΥΕ, Κατοχική Κυβέρνηση - Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 46, Υποφ. 3, Die Präsidialkanzlei an die Dienststelle des Herrn Bevollmächtigten des Reichs für Griechenland, Nr. 140/II/3, Athen, 26. Juni 1941.

41. ΙΑΥΕ, Κατοχική Κυβέρνηση - Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 46, Υποφ. 3, Die Präsidialkanzlei an die Dienststelle des Herrn Bevollmächtigten des Reichs für Griechenland, Nr. E-76/II/3, Athen, 18. Juni 1941. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, σελ. 176.

42. ΙΑΥΕ, Κατοχική Κυβέρνηση - Γραφείο Πρωθυπουργού 1941, Φ. 46, Υποφ. 5, Der Bevollmächtigte des Reichs für Griechenland an den Griechischen Ministerpräsidenten, Pol 3/3, Athen, 29. Oktober 1941.

43. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, σελ. 176-177, 194.

Με σκοπό τη συγκρότηση ελληνικής ένοπλης δύναμης και τη δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών ως προς τη μεταπολεμική θέση της Ελλάδας, ο Τσολάκογλου υποστήριξε στα τέλη Ιουλίου του 1941 τη συμμετοχή ελληνικών μονάδων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά της Σοβιετικής Ένωσης.⁴⁴ Το σχέδιο του είχε τη σύμφωνη γνώμη του υπουργού εθνικής άμυνας, αντιστράτηγου Γεώργιου Μπάκου, ο οποίος —σε αντίθεση με τον Τσολάκογλου— πίστευε στη νίκη των δυνάμεων του Άξονα.⁴⁵ Όμως και η πρόταση για συμμετοχή ελληνικού εθελοντικού σώματος στο Ανατολικό Μέτωπο δεν έγινε από γερμανικής πλευράς αποδεκτή — λαμβάνοντας υπόψη την αρνητική στάση των Ιταλών συμμάχων. Για να επιδείξει την αλληλεγγύη όλων των ευρωπαϊκών κρατών και λαών «στον αγώνα κατά του μολοσεβικισμού», η Γερμανία είχε αρχικά εξετάσει το ενδεχόμενο να αποδεχθεί τη πρόταση του Έλληνα πρωθυπουργού.⁴⁶ Η ιταλική κυβέρνηση τάχθηκε όμως κατά της αποστολής Ελλήνων εθελοντών στα ρωσικά πεδία μαχών, και έτσι η Ελλάδα δεν εκπροσωπήθηκε από κάποια Εθελοντική Λεγεώνα στο Ανατολικό Μέτωπο. Η μοναδική ένοπλη δύναμη που διέθετε ο Τσολάκογλου ήταν η Αστυνομία και η Χωροφυλακή. Μόλις στα τέλη του 1943 θα επιτυγχανόταν η ίδρυση ένοπλων μονάδων ασφαλείας — από άλλη κυβέρνηση και υπό διαφορετικές συνθήκες.

Εκτός της καταδίκης του εξόριστου βασιλιά και της καταπολέμησης του κομμουνισμού, ο Τσολάκογλου τάχθηκε υπέρ της «Νέας Τάξης» και της υιοθέτησης των εθνικοσοσιαλιστικών «αρχών και αξιών».⁴⁷ Ο Φύρερ, έτσι ανήγγειλε ο Τσολάκογλου, θα εξασφάλιζε στην Ελλάδα μια αξιότιμη θέση στη «Νέα Ευρώπη», η οποία θα ήταν αντάξια του ενδόξου παρελθόντος της χώρας.⁴⁸ Ήδη από το Μάιο του 1941 είχε παρακαλέσει τον Χίτλερ σε ένα τηλεγράφημα να πάρει στα χέρια του το πεπρωμένο της Ελλάδας και να θέσει υπό την προστασία του την «ιστορική κληρονομιά» αυτής της χώρας.⁴⁹ Η υποστήριξη της κυβέρνησης των Αθηνών προς τη «Νέα Τάξη» ήταν η τρίτη προϋπόθεση για την εξασφάλιση μιας πολιτικής συνεργασίας. Αν ο Τσολάκογλου είχε όντως πιστέψει στην πιθανότητα μιας εθνικοσοσιαλιστικής προοπτικής για την Ελλάδα, είναι ωστόσο αμφισβητήσιμο. Στην προπολεμική περίοδο

44. Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg [MA], RH 20-12/206:Abteilung Ic/AO, Meldung vom 25. Juli 1941.

45. Θρασύβουλου Ι. Τσακαλώτου, *40 χρόνια Στρατιώτης της Ελλάδος. Ιστορικά Αναμνήσεις. Πώς εκερδίασαμε τους αγώνες 1940-1949*, τόμ. 1 (Αθήνα 1960), σελ. 368. Γρηγοριάδη, *Συνοπτική Ιστορία*, σελ. 42-44.

46. Auswärtiges Amt, *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945* [ADAP], Σειρά D: 1937-1941, τόμ. XIII. 1, *Die Kriegsjahre, 23. Juni bis 14 September 1941*, τόμ. 6/1, Göttingen 1970, Nr. 201, 'Botschafter Ritter an das Auswärtige Amt und an den Bevollmächtigten des Deutschen Reiches in Griechenland', Sonderzug, den 14. August 1941, σελ. 259-260. MA RH 20-12/139: Abteilung Ic/AO, Nr. 271/42 geh., 'Tätigkeitsbericht für die Zeit vom 1.-15. 1.42', 25.1.1942. Βλ. επίσης Βουρνάς, *Ιστορία*, τόμ. 3, σελ. 101-102.

47. *Αθηναϊκά Νέα*, 5 Μαΐου 1941. Iatrides, *Ambassador MacVeah Reports*, σελ. 357.

48. *Νέα Ευρώπη*, 8 Οκτωβρίου 1941.

49. ADAP, XII. 2, Nr.463, 'Der Bevollmächtigte des Reiches für Griechenland an das Auswärtige Amt', Athen, den 6. Mai 1941, σελ. 601-602. Πάντως πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο Τσολάκογλου εκείνη τη χρονική στιγμή προσπαθούσε να εμποδίσει την ιταλική κατάληψη της Ελλάδας. Πιθανώς το τηλεγράφημα να συντάχθηκε με αντιιταλικό πνεύμα.

δεν είχε παρουσιαστεί ως οπαδός εθνικοσοσιαλιστικών ιδεών. Ούτε εκείνος, αλλά ούτε και οι διάδοχοί του στο αξίωμα του πρωθυπουργού, Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος και Ιωάννης Ράλλης, επιδίωξαν τη δημιουργία φασιστικού κινήματος ως στήριγμα της κυβέρνησης τους.

Ένα άλλο σημαντικό μέλος της κυβέρνησης των Αθηνών, όμως, ο υπουργός οικονομικών Σωτήριος Γκοτζαμάνης, ιδρυτής της «Μακεδονικής Ενώσεως» στο Μεσοπόλεμο⁵⁰, προπαγάνδιζε τη δημιουργία μιας «Νέας Ευρώπης», στην οποία τα ευρωπαϊκά έθνη, όπως έλπιζε, θα ήταν ισότιμα μετά την πτώση του καπιταλισμού και του κομμουνισμού.⁵¹ Τόσο ο Τσολάκογλου όσο και ο Γκοτζαμάνης αναγκάστηκαν να διαπιστώσουν με απογοήτευση ότι η εθνικοσοσιαλιστική «Νέα Τάξη» ήταν σχεδιασμένη με αυστηρή ιεραρχία και δεν άφηνε καθόλου περιθώρια για διαπραγματεύσεις μεταξύ αντιπροσώπων «ισότιμων εθνών».⁵² Στην κατεχόμενη από τους Γερμανούς Ευρώπη οι κυβερνήσεις των κατεχόμενων κρατών δεν αποτελούσαν πραγματικό συνομιλητή. Ο Ράφαελ Λέμκιν (Raphael Lemkin) —ο γνωστός νομικός, ο οποίος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εισήγαγε και ανέλυσε την έννοια της «γενοκτονίας»—, συγγραφέας ενός από τα βασικά έργα για την ιστορία της κατοχής στην Ευρώπη, παρατήρησε όσον αφορά στη φύση των κυβερνήσεων συνεργασίας:

The creation of puppet states or of puppet governments does not give them any special status under international law in the occupied territory. These organisations derive their existence from the will of the occupant and thus ought to be regarded as organs of the occupant. Therefore the puppet governments and puppet states have no greater rights in the occupied territory than the occupant himself.⁵³

Παρά τον a priori ευθυγραμμισμό της με το στρατόπεδο των δυνάμεων του Άξονα, η κυβέρνηση Τσολάκογλου συνάντησε κατά την πρώτη φάση της κατοχής μια κάποια απήχηση, ή μάλλον ανοχή. Έτσι είχε τη συγκατάθεση αρκετών πολιτικών, στρατιωτικών και επιστημονικών προσωπικοτήτων, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από δημοκρατικούς και φιλελεύθερους κύκλους. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν ο αρχηγός του «Εθνικού Ενωτικού Κόμματος» Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο ιδρυτής των

50. Για την εξέλιξη αυτού του μικρού κόμματος κατά τον Μεσοπόλεμο, βλ. Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, 'Πολιτικές αναζητήσεις στο Μεσοπόλεμο: Η περίπτωση της «Μακεδονικής Ένωσης», στο *Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Επιστημονικού Συμποσίου «Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός»*, (Έδεσσα 1995), σελ. 355-365.

51. Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, *Σωτήριος Γκοτζαμάνης. Ο άνθρωπος, ο πολιτικός, ο μύθος* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2001), σελ. 41-43, 56, 72-74.

52. Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece. The Experience of Occupation, 1941-1944* (New Haven-London: Yale University Press, 1993), σελ. 82.

53. Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe* (Washington Endowment for International Peace 1944), σελ. 11.

«Δημοκρατών Σοσιαλιστών» Γεώργιος Παπανδρέου, οι στρατηγί Θεόδωρος Πάγκαλος και Στυλιανός Γονατάς, ο Μακεδόνας πολιτικός Γεώργιος Μόδης και ο αριστερών πεποιθήσεων καθηγητής Αλέξανδρος Σβώλος.⁵⁴ Στο ξεκίνημα της κατοχής ο Τσολάκογλου υποστηρίχθηκε έτσι από ένα μέρος του «παλαιού πολιτικού κόσμου». Η αντίδραση στη μοναρχία και η προσπάθεια να επιβληθεί και πάλι η τάξη ήταν οι κυριότεροι λόγοι γι' αυτή του την υποχώρηση. Αργότερα αποστασιοποιήθηκαν οι περισσότεροι αστοί πολιτικοί από τις κυβερνήσεις συνεργασίας. Η εκκλησιαστική ηγεσία, την οποία εκπροσωπούσε ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, θεωρούσε μεν το διορισμό της κυβέρνησης Τσολάκογλου απαραίτητο, αλλά τηρούσε μια κάποια κριτική απόσταση από την «Ελληνική Πολιτεία». Πιθανώς, η Εκκλησία ήθελε να αποφύγει την δυσμενή εντύπωση ότι ταυτιζόταν με την πολιτική συνεργασίας της κυβέρνησης των Αθηνών, γιατί έτσι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ιδεολογικό στήριγμα του κατοχικού καθεστώτος.⁵⁵ Η μεγάλη πλειοψηφία του λαού φαίνεται αρχικά να αποδέχτηκε ή να ανέχθηκε τη λύση Τσολάκογλου. Όμως ο εδαφικός διαμελισμός της χώρας σε μια γερμανική, μια ιταλική και μια βουλγαρική ζώνη κατοχής, η οικονομική κατάρρευση και ο φοβερός λιμός που προκλήθηκε (μεταξύ άλλων εξαιτίας του θαλάσσιου αποκλεισμού των Βρετανών και των μαζικών κατασχέσεων τροφίμων από τις αρχές κατοχής)⁵⁶ υπονόμειναν ολοένα και περισσότερο το κύρος της κυβέρνησης και κάθε κρατικής αρχής.⁵⁷

54. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, σελ. 165. Iatrides, *Ambassador Mac Veagh Reports*, σελ. 359-360. Konstantin Loulos, 'Griechenland: unterworfenener Sieger', στο Wolfgang Benz, Johannes Houwink ten Cate, Gerhard Otto (eds.), *Anpassung-Kollaboration-Widerstand. Kollektive Reaktionen auf die Okkupation* (Berlin: Metropol, 1996), σελ. 162-163.

55. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, σελ. 226-229. Γιώργος Ν. Καραγιάννης, *Η Εκκλησία από την Κατοχή στον Εμφύλιο* (Αθήνα: Προσκήνιο, 2001), σελ. 19.

56. Τον πρώτο κατοχικό χειμώνα, του 1941-42, έπεσαν περίπου 100.000 Έλληνες θύματα του λιμού. Clogg, *Geschichte*, σελ. 154. Hagen Fleischer, 'Das Beispiel Griechenland', στο Norbert Frei, Hermann Kling (eds.), *Der nationalsozialistische Krieg* (Frankfurt am Main-New York: Campus Verlag, 1990), σελ. 209. Ο Τσουκαλάς αντιθέτως μιλάει για 300.000 νεκρούς από πείνα. Κώστα Τσουκαλά, *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες* (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1981), σελ. 48. Και ο Μαθιόπουλος υπολογίζει τον αριθμό των θυμάτων του καταστροφικού λιμού στις 300.000, τουλάχιστον μόνο για την περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά. Basil P. Mathiopoulos, 'Die noch offenen Fragen aus der Besatzungszeit Griechenlands (1941-1944)', στο Karl Giebel, Heinz A. Richter, Reinhard Stupperich (eds.), *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg. Beiträge einer Tagung am 27.-28. Oktober 2000 in der Evangelischen Akademie Bad Boll* (Mannheim-Möhlensee: Biliopolis, 2001), σελ. 78. Στη Θεσσαλονίκη πέθαναν μέχρι το τέλος της κατοχής περισσότεροι από 5.000 άνθρωποι συνεπεία του καταστροφικού λιμού. Mark Mazower, *Salonica, City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews, 1430-1950* (New York: Alfred A. Knopf, 2005), σελ. 393. Για τις αιτίες του λιμού, βλ. Heinz A. Richter, 'Griechenland im Zweiten Weltkrieg. Eroberung-Okkupation-Kollaboration-Widerstand-Exil-Befreiung und Bürgerkrieg', στο *Versöhnung ohne Wahrheit?*, σελ. 20-21. Ο Ρίχτερ ωστόσο καθιστά λιγότερο υπεύθυνη την κατοχή, αλλά κατά κύριο λόγο τους Βρετανούς και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση. Έτσι όμως θα μπορούσε να δωθεί η λανθασμένη εντύπωση ότι οι αρχές κατοχής δεν ήταν καθόλου ή μόνο ελάχιστα υπεύθυνες.

Η γερμανική ζώνη κατοχής στη Μακεδονία

Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Γερμανούς η χώρα περιήλθε σ' εκείνο το μέρος της Ευρώπης, που βρισκόταν υπό την κυριαρχία των Δυνάμεων του Άξονα. Η Γερμανία δεν έθεσε επίσημα εδαφικές αξιώσεις απέναντι στην Ελλάδα. Η κατεχόμενη χώρα κατατάχθηκε, ως εκ τούτου, στον ιταλικό «ζωτικό χώρο» στη περιοχή της Μεσογείου. Για την οριστική μοίρα της Ελλάδας, σύμφωνα με τα σχέδια της Γερμανίας, οι αποφάσεις θα λαμβάνονταν μετά το τέλος του πολέμου.⁵⁸ Για να μπορέσει να αποσύρει όσο το δυνατόν περισσότερους από τους στρατιώτες του από την Ελλάδα και να τους διαθέσει στο πόλεμο κατά της Σοβιετικής Ένωσης, ο Χίτλερ ήθελε να αφήσει τον έλεγχο της ελληνικής επικράτειας στους Ιταλούς. Η Γερμανία δεν θα ήταν έτσι υπεύθυνη για τις περιοχές, τις οποίες θα καταλάμβανε η Ιταλία. Η γερμανική δύναμη κατοχής, σύμφωνα με τον Χίτλερ, δεν σκόπευε να παίξει τον «διαιτητή» μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, και η συνεννόηση μεταξύ της κυβέρνησης των Αθηνών και των ιταλικών αρχών κατοχής δεν αποτελούσε γερμανική υπόθεση. Μετά τη διάλυση του ελληνικού στρατού δεν υπήρχε πια κανένας στρατιωτικός κίνδυνος.⁵⁹ Αλλά στο θέμα αυτό ο Χίτλερ δεν θα δικαιωνόταν.

Η Κεντρική Μακεδονία με τη Θεσσαλονίκη, τμήματα της Δυτικής Μακεδονίας (Κοζάνη και Φλώρινα), η περιοχή των συνόρων με την Τουρκία (Έβρος), η Δυτική Κρήτη, ένα μικρό μέρος της Αττικής και μερικά νησιά του Αιγαίου (Χίος, Λήμνος, Λέσβος και Σκύρος) συνέθεσαν τη γερμανική ζώνη κατοχής. Η Ιταλία ενέταξε το μεγαλύτερο μέρος της χώρας στη δική της κατοχική ζώνη. Επίσης αμείφθηκε και η Βουλγαρία για τις «πιστές της υπηρεσίες» προς τον Άξονα με αντάλλαγμα εδαφικά κέρδη σε βάρος της Ελλάδας. Οι εδαφικές αλλαγές στον ελληνικό χώρο αντιπροσώπευαν λίγο ως πολύ τις πολιτικές απαιτήσεις και τα οικονομικά συμφέροντα των τριών δυνάμεων κατοχής και ήταν μέρος μιας ευρύτατης εδαφικής αναδιανομής στα Βαλκάνια υπό γερμανική ηγεμονία. Στα πλαίσια των εδαφικών ανακατατάξεων κατακερματίστηκε η Γιουγκοσλαβία. Η Κροατία ανακηρύχθηκε «Ανεξάρτητο Κράτος» με ηγέτη (Poglavnik) τον Άντιε Πάβελιτς (Antje Pavelic).⁶⁰ Το Κόσοβο και τμήμα

57. Richter, 'Griechenland', σελ. 19.

58. Martin Seckendorf, 'Nach dem endsieg. Deutsche Nachkriegsplanungen für Griechenland 1940/41', στο Werner Röhr, Brigitte Beilekamp (eds.) „*Neuordnung Europas*“. *Vorträge von der Berliner Gesellschaft für Faschismus- und Weltkriegsforschung 1992-1996* (Berlin: Ed. Organon, 1996), σελ. 54-57.

59. ADAP, XII. 2, Nr. 510, 'Aufzeichnung des Botschafts Ritter', Berlin, den 13. Mai 1941, σελ. 663-664. Olshausen, *Zwischenspiel*, σελ. 235.

60. Ο Πάβελιτς, ένας ακραίος Κροάτης εθνικιστής, ήταν δικηγόρος και πρώην βουλευτής. Ως ηγέτης της διαβόητης οργάνωσης «Ούστασα» (Ο Επαναστάτης) είχε συνάψει πριν τον πόλεμο επαφές με το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι. Στην Ιταλία δημιουργήθηκαν επίσης στρατόπεδα στρατιωτικής εκπαίδευσης για τα μέλη της Ούστασα. Paul Lendvai, *Der Rote balkan. Zwischen nationalismus und Kommunismus* (Frankfurt am Main: S. Fischer, 1969), σελ. 73. Διεξοδικά για το κράτος της Ούστασα, βλ. Ladislaus Horz, Martin Broszat, *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945* (Stuttgart: Schriftenreihe der Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1964).

του Μαυροβουνίου έγιναν ιταλικό προτεκτοράτο. Η Γερμανία προσάρτησε σλοβενικές περιοχές και εγκαθίδρυσε στρατιωτική διοίκηση στην συρρικνωμένη πια Σερβία.⁶¹ Η Ιταλία κατέκτησε το υπόλοιπο τμήμα της Σλοβενίας, όπως και τις δαλματικές ακτές της Αδριατικής, και στην Ουγγαρία δόθηκαν σλοβενικά, κροατικά και σερβικά εδάφη. Τέλος, η Βουλγαρία έλαβε τη σερβική Μακεδονία (χωρίς τα αλβανικά εδάφη στα δυτικά) και ατένιζε πλέον το Αιγαίο.⁶²

Οι διοικητικές λειτουργίες στα Βαλκάνια διευθετήθηκαν με την «Οδηγία του Φύρερ Αρ. 31» της 9ης Μαΐου 1941. Ο αρχιστράτηγος Βίλχελμ φον Λίστ (Wilhelm von List)⁶³ ονομάστηκε «Διοικητής Ενόπλων Δυνάμεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης» (Wehrmachtsbefehlshaber Südost) με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Ο Λίστ, ανώτατος εκπρόσωπος της Βέρμαχτ στα Βαλκάνια, υπαγόταν ιεραρχικά απευθείας στον Χίτλερ και είχε όλες τις αρμοδιότητες ενός ανώτατου διοικητή περιοχής στα κατεχόμενα από γερμανικά στρατεύματα εδάφη της Σερβίας και της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων των ελληνικών νησιών. Στα καθήκοντά του περιλαμβάνονταν η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς περιοχές, η εξασφάλιση της ενιαίας υπεράσπισης των γερμανικών εδαφών κατοχής στη Σερβία και την Ελλάδα ενάντια σε αναταραχές και επιθέσεις, η διευθέτηση της συνεργασίας με τα ιταλικά και βουλγαρικά στρατεύματα και η εποπτεία της στρατιωτικής διοίκησης, η οποία ασκούσαν από τους κατά τόπους Γερμανούς διοικητές. Σε αυτόν υπάγονταν ο στρατιωτικός «Διοικητής Σερβίας» (Befehlshaber Serbien), ο στρατιωτικός «Διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» (Befehlshaber Saloniki-Ägäis) και ο στρατιωτικός «Διοικητής Νοτίου Ελλάδας» (Befehlshaber Südgriechenland).⁶⁴ Σύμφωνα με την «Οδηγία του Φύρερ Αρ. 47» της 28ης Δεκεμβρίου 1942, η θέση του «Διοικητή Ενόπλων Δυνάμεων» μεταβλήθηκε σε «Ανώτατου Διοικητή Νοτιοανατολικής Ευρώπης» (Oberbefehlshaber Südost). Από τον Αύγουστο του 1942 μέχρι και το τέλος της κατοχής τη θέση αυτή είχε ο στρατηγός Αλεξάντερ Λέρ (Alexander Löhr).⁶⁵

Για τις πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές υποθέσεις αρμόδιος ήταν αρχικά ο «Πληρεξούσιος του Ράιχ για την Ελλάδα» (Bevollmächtigte des Reiches für

61. Τον Αύγουστο του 1941 οι Γερμανοί ωστόσο ενέκριναν τη δημιουργία μιας κυβέρνησης συνεργασίας για τη Σερβία υπό τον στρατηγό Μίλαν Νέντιτς (Milan Nedic). Wolff, *Balkans*, σελ. 203.

62. Για τις εδαφικές αλλαγές στα Βαλκάνια, βλ. *Όπ. πρ.*, σελ. 201-206. Stephen E. Palmer, Robert R. King, *Yugoslav Communism and the Macedonian Question* (Hamden, Connecticut: Archon Books, 1971), σελ. 63. Edgar Hösch, *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, 4η εκδ. και αναθ. έκδ. (München: C.H. Beck, 2002), σελ. 224-231.

63. Ο Λίστ ήταν Ανώτατος Διοικητής του νικηφόρου 12ου Σώματος Στρατού στην εκστρατεία των Βαλκανίων. Hagen Fleischer, 'Die deutsche Militärverwaltung in Griechenland', στο Wolfgang Benz, Johannes Houwink ten Cate, Gerhard Otto (eds.), *Die Bürokratie der Okkupation. Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa* (Berlin: Metropol, 1998), σελ. 64.

64. MA RH 2/680: Der Führer und Oberste Befehlshaber der Wehrmacht, OK W/WFSt/Abt. L (I Op-IV/Qu), Nr. 44 900/41 g.K.Chefs., 'Weisung Nr. 31', F.H.Qu., 9.6.1941.

65. Richter, *Revolution*, σελ. 134. John Louis Hondros, *Occupation and Resistance. The Greek Agony 1941-44* (New York: Pella, 1983), σελ. 58.

Griechenland), Δρ. Γκύντερ Άλτενμπουργκ (Günther Altenburg), με έδρα την Αθήνα. Ο Άλτενμπουργκ, ο οποίος —τόσο για ανθρωπιστικούς, όσο και για λόγους τακτικής— υποστήριξε την προστασία της εγχώριας οικονομίας και επιπλέον απαίτησε από τις δυνάμεις κατοχής να σεβαστούν την ορθόδοξη θρησκεία και το ελληνικό αίσθημα τιμής⁶⁶, ήταν επίσης ο συνομιλητής της κυβέρνησης των Αθηνών και των ιταλικών πολιτικών υπηρεσιών. Τον Νοέμβριο του 1943 αντικαταστάθηκε ωστόσο από τον αναπληρωτή του, φον Γκράβενιτς (von Gravaenitz).⁶⁷ Ο Άλτενμπουργκ επέμενε μάλλον μέχρι και την αντικατάστασή του στην ιδέα ύπαρξης μίας ελληνικής κυβέρνησης και ήταν αντίθετος στο διορισμό γερμανικής ή ιταλικής στρατιωτικής διοίκησης. Ως προϋπόθεση, όμως, γι' αυτό έβλεπε τον περιορισμό της ιταλικής ζώνης κατοχής και την επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος.⁶⁸

Στις 16 Οκτωβρίου 1942 διορίστηκε ο Χέρμαν Νωϋμπάχερ (Hermann Neubacher), διπλωμάτης και άλλοτε δήμαρχος της Βιέννης —μια θέση την οποία ανέλαβε μετά την «προσάρτηση» της Αυστρίας— «Ειδικός Απεσταλμένος του Ράιχ για τα οικονομικά και δημοσιονομικά ζητήματα στην Ελλάδα» (Sonderbeauftragte des Reiches für wirtschaftliche und finanzielle Fragen in Griechenland). Ο Νωϋμπάχερ, ο οποίος ανήλθε στα υψηλότερα αξιώματα των γερμανικών πολιτικών υπηρεσιών, έπρεπε να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να σταθεροποιήσει την ελληνική οικονομία και να σταματήσει τη νομισματική υποτίμηση. Ταυτόχρονα έπρεπε να εξασφαλίσει τη χρηματοδότηση για την κάλυψη των εξόδων κατοχής.⁶⁹ Το φθινόπωρο του 1943 ανέλαβε επιπρόσθετα την αποστολή, κατόπιν οδηγίας του Χίτλερ, να οργανώσει και να συντονίσει τον αντικομμουνιστικό αγώνα των «εθνικόφρονων» τμημάτων των βαλκανικών χωρών.⁷⁰ Στο μέλλον ο Νωϋμπάχερ θα διαδραμάτιζε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της διχαστικής γερμανικής πολιτικής σχετικά με τις εμφύλιες συγκρούσεις στην Ελλάδα.

Η Κεντρική Μακεδονία ήταν η «καρδιά» της γερμανικής ζώνης κατοχής. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχε η έδρα της υπηρεσίας του «Διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου», ο οποίος ήταν υφιστάμενος του «Διοικητή Ενόπλων Δυνάμεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης». Μέχρι το Δεκέμβριο του 1942 σε αυτή τη θέση υπηρετούσε ο αντιστράτηγος Κουρτ φον Κρέντσκι (Curt von Krenzki).⁷¹ Με τον Γερμανό Διοικητή διατηρούσε επίσης επαφή και το γερμανικό Γενικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη, επικεφαλής του οποίου βρισκόταν μέχρι τον Ιούνιο του 1943 ο Δρ. Φριτς Σένμπεργκ (Dr. Fritz

66. Hagen Fleischer, 'Siegfried in Hellas. Das nationalsozialistische Griechenlandbild und die Behandlung der griechischen Zivilbevölkerung seitens der deutschen Besatzungsbehörden 1941-1944', στο Armin Kerker (ed.), *Griechenland - Entfernungen in die Wirklichkeit. Ein Lesebuch* (Hamburg: Argument, 1988), σελ. 38.

67. Richter, *Revolution*, σελ. 134. Hondros, *Occupation*, σελ. 58.

68. ADAP, XII. 2, Nr. 495, 'Der Bevollmächtigte des Reiches für Griechenland an das Auswärtige Amt', Athen, den 11. Mai 1941, σελ. 646-647.

69. *Νέα Ευρώπη*, 31 Οκτωβρίου 1942. Hermann Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten* (Berlin-Frankfurt 1956), σελ. 73.

70. Richter, *Revolution*, σελ. 356.

71. *Όπ. πρ.*, σελ. 134.

Schönberg). Η ζώνη του «Διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» περιλάμβανε την Κεντρική Μακεδονία (Θεσσαλονίκη, Χαλκιδική, Κιλκίς, Βισαλτία, Πέλλα, Ημαθία και Πιερία), τον τομέα γύρω από τη Κοζάνη και τη Φλώρινα στη Δυτική Μακεδονία, τη συνοριακή γραμμή στα ελληνοτουρκικά σύνορα (περιοχή Διδυμοτείχου) και ορισμένα ελάχιστα νησιά του Αιγαίου.⁷² Σε αντίθεση με τις περιοχές της Νοτίου Ελλάδας (π.χ. την Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο), η Κεντρική Μακεδονία βρισκόταν ευθύς εξαρχής υπό τη στρατιωτική κυριαρχία του Γ' Ράιχ. Αυτό το γεγονός εξηγεί σε ένα βαθμό και την καθυστερημένη ανάπτυξη της ένοπλης αντίστασης στο χώρο αυτό.

Ο «Διοικητικός Τομέας Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» (Befehlsbereich Saloniki-Ägäis), ο οποίος βρισκόταν μεταξύ της ιταλικής και βουλγαρικής ζώνης κατοχής και συνόρευε με το βουλγαροκρατούμενο σερβικό τμήμα της Μακεδονίας, είχε στρατηγική σημασία. Εκτός από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, το οποίο θα έπαιζε έναν διόλου ευκαταφρόνητο ρόλο στον εφοδιασμό των γερμανικών στρατευμάτων στη Βόρεια Αφρική, οι Γερμανοί ήθελαν να ελέγχουν και την στρατηγικά σημαντική οδό μεταξύ Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου. Για το λόγο αυτό —και για να μην διαταράξουν τις σχέσεις τους με την κυβέρνηση των Αθηνών, αλλά και για να εξασφαλίσουν την συνεργασία της Ιταλίας και της Βουλγαρίας—⁷³ αρνήθηκαν να παραχωρήσουν τις πόλεις Φλώρινα, Έδεσσα και Κιλκίς στην ιταλική ή τη βουλγαρική ζώνη κατοχής.⁷⁴ Αυτή η λύση εξυπηρετούσε επιπλέον και τον εξής στόχο, να αποφευχθούν διαμάχες μεταξύ των δύο συμμάχων, οι οποίοι ήθελαν να επεκτείνουν τις ζώνες επιρροής τους και στα υπόλοιπα τμήματα της Μακεδονίας. Η θέση του Βερολίνου ήταν ότι η Κεντρική Μακεδονία έπρεπε να αποτελεί όπως και πριν μέρος της ελληνικής επικράτειας.

Εκτός από τις πολιτικές υπήρχαν και οικονομικές σκέψεις, οι οποίες συνηγορούσαν στη διατήρηση των τριών πόλεων που προαναφέρθηκαν στη γερμανική ζώνη κατοχής. Στο Κιλκίς υπήρχε ένα χρυσωρυχείο και στη Κοζάνη λειτουργούσαν σημαντικά ορυχεία χρωμίου, την εκμετάλλευση των οποίων οι Γερμανοί δεν ήθελαν

72. Fleischer, 'Militärverwaltung', σελ. 65.

73. Χάγκεν Φλάισερ, 'Γεωστρατηγικά σχέδια της Ναζιστικής Γερμανίας για τη μεταπολεμική Κρήτη', *Historica* 9 (1992), σελ. 141. Ακόμα και στον βρετανικό Τύπο γίνονταν υποθέσεις για τα βαθύτερα αίτια αυτού του καθορισμού των συνόρων: «It looks as if Hitler intends to keep Salonika for himself; [...] A joint occupation of this region by Italian and Bulgarian troops would result in a clash. Mussolini wants an 'autonomous' Central Macedonia adjoining Albania to become an Italian protectorate. Rome's Via Egnatia haunts his dreams. Bulgaria wants Salonica for herself. Ex King Ferdinand said to an exalted Greek personage in 1913: Salonica means to Bulgarians what Mecca means to Moslems». Public Record Office [PRO] Foreign Office [FO] 371/33175 R 3114, 'Axis in Greece. Control of Salonica', *Manchester Guardian*, dated 9 May, 1942.

74. PA AA, R 105129, Bulgarien, Pol. XVII., 1/1, 2.41 - 4.42, Betrifft: 'Besetzung von Florina', Salzburg, 30. Mai 1941. I.K. Hassiotis, *Landmarks and principals phases in the History of Modern and Contemporary Macedonia* (Thessaloniki 1992), σελ. 53. Βασίλης Κόντης, Γιάννης Δ. Στεφανίδης, 'Η Θεσσαλονίκη κατά την κρίσιμη δεκαετία 1940-1950', στο I. Κ. Χασιώτης (επιμ.), *Τοις Αγαθοίς Βασίλειούσα. Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1997), σελ. 163.

να στερηθούν. Η κοιλάδα του Αξιού και οι περιοχές της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας έπαιζαν μεγάλο ρόλο για τον εφοδιασμό του πληθυσμού της μακεδονικής πρωτεύουσας με τρόφιμα. Η ένταξη αυτών των περιοχών στον κατεχόμενο χώρο γύρω από τη Θεσσαλονίκη κρινόταν ως εκ τούτου απαραίτητη.⁷⁵ Επιπλέον, η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας ήταν αποφασιστικής σημασίας και για την διαμόρφωση της αμυντικής στρατηγικής των κατοχικών στρατευμάτων στα Βαλκάνια, τα οποία ανέμεναν μια πιθανή συμμαχική εισβολή στη Θεσσαλονίκη — όπως συνέβη στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Από το 1942 εκτελέστηκαν γι' αυτό το λόγο στη Χαλκιδική (κυρίως στην Κασσάνδρα και κοντά στα Νέα Μουδανιά) στρατιωτικά έργα.⁷⁶

Σχετικά με το μέλλον της εγγύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης μετά το τέλος του πολέμου δεν υπήρχαν σαφείς αντιλήψεις. Εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης της Μακεδονίας, ο Χίτλερ ήθελε κατά πάσα πιθανότητα να προσαρτήσει αυθαίρετα αυτή την περιοχή στα εδάφη του Γ΄ Ράιχ.⁷⁷ Από σχόλια υψηλόβαθμων Γερμανών στρατιωτικών μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η Θεσσαλονίκη μαζί με την Κρήτη θα αποτελούσαν ένα «προκεχωρημένο φυλάκιο» της μελλοντικής γερμανικής αυτοκρατορίας.⁷⁸ Καθόλου τυχαία, ο υπουργός εξωτερικών φον Ρίμπεντροπ είχε δώσει οδηγίες στον «Πληρεξούσιο του Ράιχ για την Ελλάδα», Δρ. Άλτενμπουργκ, να μην επιτρέψει την εγκατάσταση πολιτικών αρχών «ξένων δυνάμεων» στη μακεδονική πρωτεύουσα.⁷⁹ Η κατοχή στη Μακεδονία δεν είχε, λοιπόν, μόνο πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, αλλά έθετε και το πρόβλημα του εδαφικού καθεστώτος αυτής της περιοχής μετά τον πόλεμο — σε περίπτωση νίκης των Γερμανών. Σύμφωνα με άλλες σκέψεις, η Κεντρική Μακεδονία με τη Θεσσαλονίκη θα έμεναν σε ελληνικά χέρια, η Δυτική Θράκη και ενδεχομένως η Ανατολική Μακεδονία θα παραχωρούνταν οριστικά στη Βουλγαρία.⁸⁰ Σε κάθε περίπτωση, δεν έπρεπε να παρθεί καμία επίσημη και οριστική απόφαση πριν από το τέλος του πολέμου. Επομένως η μεταπολεμική τύχη της Κεντρικής Μακεδονίας θα ήταν αντικείμενο διαπραγματεύσεως μεταξύ της Γερμανίας και των συμμάχων της.

Στην «Ημερήσια Διαταγή Αρ. 1» της 5ης Ιουλίου 1941 ο «Διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» ανέλαβε την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας και τις «αρμοδιότητες ενός Στρατιωτικού Διοικητή για τον τομέα της Θεσσαλονίκης και τα νησιά της

75. MA RH 20-12/343: IV Wi, Betr.: 'Grenzziehung des Reichsgebietes um Saloniki', 23.5.1941. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι στην αρχή της κατοχής η περιοχή της Θεσσαλονίκης προσμετράται στα εδάφη του Ράιχ.

76. PRO FO 371/33176 R 7048, Ambassade Royale de Grece, No 370/St/42, 20th October, 1942.

77. Ευστράτιος Ν. Δορδανάς, 'Γερμανικές αρχές Κατοχής και ελληνική Διοίκηση', στο Βασίλης Κ. Γούναρης, Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο φόρος του αίματος στην κατοχική Θεσσαλονίκη. Ξένη κυριαρχία, αντίσταση και επιβίωση* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2001), σελ. 91.

78. Fleischer, 'Kollaboration', σελ. 387. Hagen Fleischer, 'Griechenland - Der Krieg geht weiter', στο Ulrich Herbert, Axel Schildt (eds.), *Kriegsende in Europa. Vom Beginn des deutschen Machtzerfalls bis zur Stabilisierung der Nachkriegsordnung 1944-1948* (Essen: Klartext, 1998), σελ. 169.

79. Fleischer, *Kreuzschatten*, σελ. 73.

80. Ursula Laack-Michel, *Albrecht Haushofer und der Nationalsozialismus. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte*, (Stuttgart: Klett, 1974), σελ. 389.

Λήμνου, της Μυτιλήνης, της Χίου, του [Αγίου] Στράτη και της Σκύρου, καθώς και για την ουδέτερη ζώνη στα τουρκικά σύνορα στη Θράκη». Επιπλέον είχε το καθήκον «να μεριμνήσει για τα σποραδικά διαμοιρασμένα μεμονωμένα γερμανικά στρατεύματα στον ιταλικό ή βουλγαρικό τομέα κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα» και ήταν υπεύθυνος για την «εξωτερική και εσωτερική ασφάλεια» του διοικητικού του τομέα.⁸¹ Για όλα τα στρατιωτικά μέτρα στην περιοχή Θεσσαλονίκης, όπως καθόριζε η «Οδηγία του Φύρερ Αρ. 31» της 17ης Μαΐου 1941, ήταν αποκλειστικά υπεύθυνη η Βέρμαχτ.⁸² Στη Φλώρινα, την Κοζάνη, το Κιλκίς και σε άλλες μακεδονικές πόλεις εγκαταστάθηκαν έτσι τοπικές μονάδες διοίκησης, οι οποίες υπαγόταν στην κεντρική μονάδα διοίκησης Φελντκομμαντατούρ 808 (Feldkommandatur 808) με έδρα τη Θεσσαλονίκη.⁸³

Η αποστολή της γερμανικής διοίκησης περιοριζόταν κυρίως στην επιτήρηση της γηγενούς διοίκησης, η οποία όπως και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης δεν είχε καταλυθεί. Η Φελντκομμαντατούρ 808 υπαγόταν στην Στρατιωτική Ανώτατη Διοίκηση 12 (Armee-Oberkommando 12 - AOK 12).⁸⁴ Στην αρχική φάση της κατοχής εφαρμόστηκε μάλιστα και το γερμανικό ποινικό δίκαιο. Βιαιοπραγίες και σαμποτάζ «οποιοδήποτε είδους» εναντίον της Βέρμαχτ και γερμανικών προσώπων ή θεσμών τιμωρούνταν με θάνατο. Στάσεις εργασίας, σύνταξη και διανομή προκηρύξεων, καθώς και δημόσιες συγκεντρώσεις και αντιγερμανικά συλλαλητήρια απαγορεύτηκαν. Ακόμα και η ακρόαση δημόσιων ή ιδιωτικών μη γερμανικών ραδιοφωνικών εκπομπών και η διάδοση αντιγερμανικών ειδήσεων, όπως και η παράνομη συναναστροφή με αιχμαλώτους πολέμου ή φυλακισθέντες, τιμωρούνταν από τις αρχές κατοχής.⁸⁵ Αυτές οι διατάξεις έπρεπε να καταστήσουν σαφές στο λαό ότι δεν θα γινόταν ανεκτή καμία αντιστασιακή πράξη. Η γερμανική λέξη «verboten» [απαγορεύεται] υιοθετήθηκε πολύ σύντομα στην ελληνική καθομιλουμένη.

Στο εσωτερικό της ελληνικής διοίκησης δεν επήλθαν μεγάλες αλλαγές, αφού η απρόσκοπτη λειτουργία της κρατικής μηχανής συνέφερε τις γερμανικές αρχές. Σύμφωνα με την «Οδηγία του Φύρερ Αρ. 29» της 17ης Μαΐου 1941 ίσχυαν τα εξής: «Στο μέγιστο πιθανό βαθμό, να επωφεληθούμε της ελληνικής διοικητικής μηχανής και να αποφύγουμε την εγκατάσταση γερμανικών υπηρεσιών».⁸⁶ Η έδρα της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας ήταν όπως και πριν στη Θεσσαλονίκη, και τα ελληνικά όργανα ασφαλείας (Χωροφυλακή) παρέμειναν σε ισχύ. «Για να εξασφαλιστεί μια έννομη, έρρυθμη ελληνική διοίκηση και για να δημιουργηθούν συνθήκες ασφάλειας», διορίστηκε στις 18 Απριλίου 1941 ο αντιστράτηγος Νικόλαος Ραγκαβής από τον «Διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» —και με τη σύμφωνη γνώμη ηγετικών προσω-

81. MA RW 40/159: Befehlshaber Saloniki-Ägäis, 'Tagesbefehl Nr. 1', Saloniki, 5.7.1941.

82. ADAP, XII. 2, Nr. 536, 'Führerweisung', F.H.Qu., den 17. Mai 1941, σελ. 704.

83. MA RW 40/159: Befehlshaber Saloniki-Ägäis, Anlage 10 zum Kriegstagebuch, Saloniki, 2.7.1941.

84. MA RH 20-12/343: Fernschreiben SSD, HZPH 31.91. 1601, an AOK 12.

85. *Νέα Ευρώπη*, 24 Απριλίου 1941.

86. ADAP, XII.2, Nr. 536, 'Führerweisung', F.H.Qu., den 17. Mai 1941, σελ. 705.

πικότητων της Θεσσαλονίκης— «Διοικητής της Επαρχίας της Μακεδονίας». Ο παντρεμένος με Γερμανίδα Ραγκαβής, του οποίου ο αδερφός ήταν από την αρχή του πολέμου πρέσβυς στο Βερολίνο⁸⁷, θα ασκούσε την υπηρεσία του υπό την επιτήρηση των γερμανικών στρατιωτικών υπηρεσιών. Οι ελληνικές αρχές και οι κάτοικοι στην διοικητική περιφέρεια Θεσσαλονίκης-Αιγαίου ήταν υποχρεωμένοι να υπακούουν στις εντολές και τις οδηγίες του. Μετά το σχηματισμό της κυβέρνησης Τσολάκογλου ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας έλαβε το βαθμό του υπουργού, και ο διορισμός του επικυρώθηκε από τον Τσολάκογλου εκ των υστέρων.⁸⁸ Εφόσον ο «Διοικητικός Τομέας Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» ήταν σχετικά ανεξάρτητος από τα υπόλοιπα ελληνικά εδάφη, ο Ραγκαβής διέθετε κάποια αυτονομία απέναντι στις αποφάσεις της κυβέρνησης των Αθηνών, τις κατευθυντήριες γραμμές της οποίας όμως ήταν ουσιαστικά υποχρεωμένος να ακολουθεί. Ο δήμαρχος της Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνος Μερκουρίου, ο οποίος φρόντισε πάνω απ' όλα για τον εφοδιασμό της πόλης με φάρμακα και τρόφιμα⁸⁹, παρέμεινε αρχικά στη θέση του.⁹⁰ Επίσης η ορθόδοξη Εκκλησία προφυλάχθηκε από σοβαρές επεμβάσεις εκ μέρους των αρχών κατοχής.

Οι Έλληνες αξιωματούχοι στη Θεσσαλονίκη είχαν τώρα το καθήκον να στελεχώσουν τις σημαντικότερες διοικητικές θέσεις με «ικανά» και πιστά στην κυβέρνηση άτομα. Κατόπιν διαταγής του Ραγκαβή και με τη σύμφωνη γνώμη του Γερμανού «Διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» διορίστηκαν ο πρώην νομάρχης Σερρών, Κωνσταντίνος Μπόνης, και ο αξιωματικός της Αεροπορίας Γεώργιος Θεμελής (και οι δύο καταγόμενοι από τη Μακεδονία), νομάρχες Φλώρινας και Πέλλας. Και οι δύο διορισμοί επικυρώθηκαν από την κυβέρνηση των Αθηνών. Εφόσον και οι δύο κατάγονταν από τη Μακεδονία, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο διορισμός τους επιδοκιμάστηκε και από τον τοπικό πληθυσμό. Με έγκριση των Γερμανών διόρισε επίσης η κυβέρνηση Τσολάκογλου τους συνταγματάρχες Κ. Γεωργαντά και Κ. Ανδρεάδη νομάρχες Κοζάνης και Χαλκιδικής αντίστοιχα. Ο τελευταίος όμως δεν δέχθηκε το διορισμό του. Με εντολή των γερμανικών αρχών αντικαταστάθηκε τον Ιούνιο του 1941 ο νομάρχης Κιλκίς,

87. Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, τόμ. 2 (Αθήνα: Παπαζήσης, 1995), σελ. 115.

88. *Νέα Ευρώπη*, 19 Απριλίου 1941. Ο Ραγκαβής είχε προταθεί σε μια συνεδρίαση ηγετικών προσωπικοτήτων στη Θεσσαλονίκη, αμέσως μετά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην μακεδονική πρωτεύουσα, για να αναλάβει το πόστο του Γενικού Διοικητή, ώστε να εκπροσωπήει τα συμφέροντα του ελληνικού λαού στον Διοικητή της περιοχής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου. Ο Γερμανός διοικητής είχε αποδεχτεί αυτή την πρόταση, και ο Ραγκαβής διορίστηκε έτσι Γενικός Διοικητής. Αθαν. Ι. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Οι Γερμανοί εν Μακεδονία 1941-1944*, τόμ. 5 (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1962), σελ. 20-21, 43.

89. ΚΙΘ, Δημοτικό Αρχείο Θεσσαλονίκης 1942, Φ. 1, Υποφ. 5, Αρ. 8045, Μερκουρίου προς Πρόεδρον Κυβερνήσεως και Υπουργόν Οικονομικών, 3 Απριλίου 1942.

90. Ήδη όμως από τον Ιούνιο του 1941 εξετάστηκε από την κυβέρνηση Τσολάκογλου η αντικατάσταση του Μερκουρίου. *Νέα Ευρώπη*, 22 Ιουνίου 1941. Ο Μερκουρίου ήταν και κατά την διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά δήμαρχος Θεσσαλονίκης. Κώστας Τομανάς, *Χρονικό της Θεσσαλονίκης (1921-1944)* (Θεσσαλονίκη 1996), σελ. 191. Τον Μάρτιο του 1943 ανέλαβε στη θέση του -μετά από απόφαση της κυβέρνησης των Αθηνών- ο δικηγόρος Γεώργιος Σερεμέτης. *Νέα Ευρώπη*, 7 Μαρτίου 1943.